

Knihovnicko-informační zpravodaj U Nás
Vyšlo: 9.1.2007
Číslo: Ročník 16 (2006), Číslo 4
Sekce: Naše téma
Název článku: Informační zdroje a internet
Autor: Jindřiška Pospíšilová
Zdroj: <http://unas.svkhk.cz/clanek.asp?id=766>

Informační zdroje a internet

Jindřiška Pospíšilová

Knihovny od svého vzniku zpřístupňují informační zdroje, které jsou součástí jejich sbírek. V době rychle se rozvíjejícího a v podstatě nepředvídatelného (alespoň pro laika v oblasti ICT) rozvoje informačních technologií se tato funkce knihoven dostává částečně do pozadí. Knihovny jako všechny "moderní instituce" se snaží vyrovnat s nástupem komunikačních technologií, s množstvím dostupných informačních zdrojů a s možnostmi, které tyto oblasti všem, jednotlivcům i institucím, přinášejí.

V polovině 90. let minulého století se objevily první online katalogy českých knihoven na internetu, zpočátku některé bez možnosti přímého zadávání požadavku, ale svou bibliograficko-informační funkci plnily dokonale. Postupně se stále rostoucím počtem dostupných online katalogů se tyto zdroje stávaly nepřehledné, a to i pro pracovníky knihoven. Začaly vznikat portály, které z jednoho místa podávají informace o dostupných zdrojích, nebo portály, které umožňují paralelní vyhledávání ve více bázích. Mimo online katalogy jednotlivých knihoven nebo souborné katalogy jsou do těchto portálů zapojeny i další zdroje, které knihovny zpřístupňují - licencované a volné online zdroje. Zároveň vznikala i rozhraní mimo knihovny, která se snaží zjednodušit a zpřehlednit přístup k online informačním zdrojům v knihovnách.

Mezi tyto "užitečné" portály patří především:

Jednotná informační brána - <http://www.jib.cz>, která umožňuje uživatelům z jednoho místa jedním vyhledávacím rozhraním využívat různé české a zahraniční zdroje (katalogy knihoven, souborné katalogy, plnotextové databáze). Zdroje, které jsou zpřístupňovány, lze rozdělit na volně dostupné a licencované (dostupné pouze z určitých předem nadefinovaných IP adres). Využívat volně dostupné zdroje JIB může každý, bez ohledu na místo pobytu či současnou registraci v knihovně. Licencované zdroje může využívat jen ten, kdo je registrovaný v knihovně, která konkrétní licencovaný zdroj zpřístupňuje, a zároveň pracuje na počítačích z povolených IP adres. Zdroje a některé služby lze využívat volně, bez registrace, všechna nastavení se však po odhlášení automaticky smažou. Všichni uživatelé si mohou vytvořit svůj vlastní prostor v JIB. "Můj prostor" neboli uživatelské konto získají uživatelé registrací do systému; registrace je zdarma. V rámci uživatelského konta si lze vybrat a uložit vlastní seznam zdrojů s možností kombinace českých i zahraničních zdrojů a nadefinovat služby portálu (např. automatické zaslání záznamů z vybraných zdrojů na e-mail). Kromě vyhledávání ve zdrojích nabízí portál také tzv. přidané služby, které umožní uživateli získat více informací, příp. plný text konkrétního dokumentu (ověření dostupnosti dokumentu v konkrétní knihovně, na území ČR, objednání kopie dokumentů, získání informací o autorovi atd.). Služba se aktivuje pomocí ikonky nebo u jednotlivých záznamů. Ikonku přidaných SFX služeb mohou uživatelé využívat i ve zdrojích mimo JIB, např. v souborných katalozích (např. souborném katalogu Univerzity Karlovy), v katalozích jednotlivých knihoven (např. v bázích NK ČR) a ve vybraných licencovaných zdrojích (např. EBSCO, WorldCat OCLC FirstSearch, Biological Abstract, GeodRef).

Portál STM - <http://www.portalstm.cz> - je nejrychlejším průvodcem informačními zdroji v oblasti STM - Science, Technology, Medicine - vědy, techniky a medicíny. Portál STM nabízí řadu cest k informacím o zdrojích z oblasti přírodních a aplikovaných věd, techniky a lékařství, a to odkazy na české zdroje z oblasti vědy a výzkumu v ČR, licencované zdroje dostupné v knihovnách a

institucích ČR, volně dostupné zdroje na www z oblasti STM (české i zahraniční, tříděné podle oborů), profesionální zdroje (oborové, firemní literatura, patenty, normy, výzkumné zprávy, disertace apod.), další služby (databázová centra, služby s informacemi o informačních zdrojích) a užitečné webové stránky (encyklopedie, slovníky, registry, portály). Součástí portálu STM je Katalog STM - databáze informací o tom, ve kterém licencovaném zdroji lze nalézt požadovaný titul časopisu a za jakých podmínek jej lze získat (např. které knihovny nebo jiné instituce zdroj zpřístupňují, jestli jsou dostupné plné texty nebo pouze abstrakta apod.). Jsou zde zpracovány licence nakoupené z projektů MŠMT a další vybrané licence z oblasti přírodních věd, techniky a medicíny.

EZB - Elektronická knihovna časopisů nabízí komfortní a snadný přístup z jednoho místa ke všem plnotextovým odborným elektronickým časopisům, které má daná knihovna dostupné v rámci různých předplatných (licencí) nebo které jsou k dispozici volně na internetu. Pro konkrétní práci v EZB lze používat německou a anglickou verzi, základní informace a nápovědy jsou v češtině. EZB obsahuje odkazy na celkem více než 27 700 časopisů, z toho jich je více než 12 400 volně dostupných, které lze prohlížet v samostatném adresáři Directory of Free Access Journals. V rámci EZB rozeznáváme Konsorciální konto České republiky - <http://ezb.nkp.cz/konsorciem.htm>, které obsahuje elektronické časopisy ze zdrojů zpřístupněných ve 23 zapojených knihovnách v rámci různých licencí, a konta jednotlivých institucí, např. konto NK ČR - <http://ezb.nkp.cz>

Infozdroje.cz - <http://www.infozdroje.cz> - portál Infozdroje.cz je realizován společností Albertina icome Praha, s.r.o., která zprostředkovává zahraniční elektronické informační zdroje pro vědu, výzkum, vzdělávání a podnikání. Cílem portálu je především zpřehlednit přístup k informačním zdrojům z jednotlivých institucí, usnadnit zveřejňování informací o konsorciálních projektech a informovat uživatele o novinkách a pomůckách k jednotlivým informačním zdrojům. Mnoho českých knihoven využívá na svých stránkách spolupráci s tímto portálem, ať už vytvářením soupisů nabízených zdrojů v konkrétní knihovně nebo odkazem na pomůcky k jednotlivým zdrojům, které jsou v rámci portálu dostupné.

Ze zahraničních portálů lze využít pro doplnění bibliografické citace, zjištění literatury určitého autora nebo pro zjištění literatury publikované na určité téma rozhraní univerzitní knihovny v Karlsruhe - portál nazvaný **KVK - Karlsruher Virtueller Katalog** <http://www.ubka.uni-karlsruhe.de/kvk.html>, kde jsou kromě zdrojů z německé jazykové oblasti soustředěny i zdroje zahraniční, především národní bibliografie jednotlivých států.

Portál **The European Library** <http://www.theeuropeanlibrary.org/portal/index.html> uvádí přehled evropských národních knihoven a jejich sbírek z více než 45 zemí. Nabízí také volné vyhledávání a dodávání digitálních objektů, některé jsou v rámci portálu nabízeny zdarma, některé za úplaty, konkrétní informace jsou uvedeny u jednotlivých zdrojů.

Digitální knihovny

Z mnoha různorodých projektů, na které se knihovny v současnosti zaměřují, patří z hlediska uživatele mezi nejzajímavější digitalizace dokumentů a jejich vystavení na www. Digitální knihovna je charakterizována jako integrovaný systém zahrnující soubor elektronických informačních zdrojů a služeb umožňující získávání, zpracovávání, vyhledávání a využívání informací v tomto systému uložených; účelem je poskytnout uživatelům možnost jednotného přístupu k digitálním anebo digitalizovaným dokumentům, případně i k sekundárním informacím. Dokumenty, které jsou vytvářeny institucemi na území ČR, jsou zpřístupňovány v souladu se zákonem č. 121/2000 Sb. (autorský zákon). Z pohledu uživatele to znamená např. pro noviny a časopisy publikované v 19. století, že jsou volně dostupné jen dokumenty vydané do roku 1880, dokumenty vydané po tomto roce pouze v rámci instituce, která projekt vytváří. Součástí www stránek jednotlivých projektů jsou i informace o dostupnosti a využití v souladu se zmiňovaným zákonem.

Z digitálních knihoven, které české knihovny nabízejí, patří mezi nejznámější digitální knihovny Národní knihovny ČR, Knihovny Akademie věd ČR a Vědecké knihovny v Olomouci. Projekt Národní knihovny ČR se skládá ze tří částí: **Manuscriptorium** <http://www.manuscriptorium.com> -

přístup k rukopisům, starým tiskům a historickým mapám, **Kramerius** <http://kramerius.nkp.cz> - přístup k ohroženým periodikám a monografiím a **WebArchiv** <http://www.webarchiv.cz> - přístup k původním internetovým publikacím, které jsou uloženy v digitálním archivu. **Digitální knihovna AV ČR** <http://kramerius.lib.cas.cz> obsahuje především české akademické časopisy, **Olomoucká knihovna** <http://dig.vkol.cz> pak digitalizované rukopisy ze sbírek Vědecké knihovny v Olomouci.

Mezi české projekty - seznam dalších je k dispozici na webu <http://cte.cuni.cz/carchv.htm> - patří např. projekt **Kabinetu klasických studií** <http://www.clavmon.cz/>, který zpřístupňuje vybrané digitalizované texty a informace zejména ke starým tiskům; projekt knihovny **Libri Prohibiti** <http://libpro.cts.cuni.cz>, který nabízí informace o digitalizovaných samizdatech dostupných na CD-ROM; Ústav pro českou literaturu AV ČR vytváří databázi české poezie 19. a počátku 20. století **Českou elektronickou knihovnu** <http://www.ceska-poezie.cz/cek> a digitalizovaný **Archiv časopisů** <http://archiv.ucl.cas.cz> nebo projekt České čítanky <http://citanka.cz>.

Ze zahraničních projektů, které lze volně vyhledat na internetu, jsou do přehledu zařazeny především ty, které využíváme v knihovně k zabezpečení služeb. Jsou to např. projekty jednotlivých států, jako je **Gallica** <http://gallica.bnf.fr> coby portál Francouzské národní knihovny, který volně zpřístupňuje velký počet textů nejen francouzské literatury (kolem 70 000 dokumentů), **American Memory** <http://memory.loc.gov/ammem/index.html> nabízí na svých stránkách The Library of Congress ve Washingtonu, **Digital Library of Canada** <http://www.collectionscanada.ca/index-e.html>, **Biblioteca Nacional de España** <http://www.bne.es/eng/catalogues/coleccionedigitales.htm>, **Exilpresse digital** <http://deposit.ddb.de/online/exil/exil.htm> - německé exilové časopisy, **Austrian Newspapers Online** <http://anno.onb.ac.at> - historické rakouské noviny a časopisy. Mezi první projekty, které se objevily na internetu, patřil projekt **Gutenberg** <http://www.gutenberg.org>, který obsahuje více než 10 000 volně dostupných knih napříč jazykovým vymezením.

Z výše uvedeného vyplývá, že zdrojů a různých projektů je mnoho, proto stejně jako v případě katalogů vznikají portály, které nabízejí soupisy dostupných zdrojů - např. v českém rozhraní portál **ČTE** <http://cte.cuni.cz/zarchv.htm> nebo zahraniční portál **The Online Books Page** <http://digital.library.upenn.edu/books/archives.html>.

Google.com a knihovny

Z českých i zahraničních průzkumů a následných studií je zřejmé, že internetové vyhledávače typu "Google" jsou z mnoha hledisek pro uživatele internetu dostupnější a přijatelnější než vyhledávací nástroje typu katalog / portál, které nabízejí knihovny a další informační instituce. Na základě zjištěných informací se poskytovatelé SW vybavení knihoven stále více snaží zjednodušit, zpřehlednit či přizpůsobit nástroje knihoven volným vyhledávacím rozhraním. Na druhé straně probíhá spolupráce poskytovatelů internetových vyhledávačů s knihovnami, a to např. zapojením jejich zdrojů do těchto vyhledávačů, kdy část neviditelného webu, který je definován jako *internetové informační zdroje, jejichž obsah není dostupný prostřednictvím standardních vyhledávacích strojů (např. katalogy knihoven)*, se stává právě jejich prostřednictvím dostupný. Velmi dobrým příkladem této spolupráce je možnost vyhledání záznamů z katalogů knihoven pomocí služby Google Scholar. V současné době jsou zapojeny katalogy zahraničních knihoven (např. souborný katalog OCLC WorldCat), z českých zdrojů pak Souborný katalog ČR a online katalog NK ČR - báze NKC.

Jaké služby a možnosti tedy nabízí nejrozšířenější vyhledávací nástroj **Google.com** svým uživatelům? Mnoho, kromě českého rozhraní i různá speciální rozhraní k získání informací a vlastně i jednotlivých dokumentů - např.:

Google Scholar - rozhraní pro získání vědeckých informací, propojení na zdroje knihoven,

Google Desktop Search - k vyhledávání těch dokumentů, které vznikají v každodenní praxi (elektronická pošta, textové soubory, ostatní soubory na lokálních discích, www stránky v odkládacím prostoru webových prohlížečů),

Google News - zpravodajský server,

Google Sets - služba, která poradí uživateli při výběru termínu,
Google Book Search - k vyhledávání plnotextových knih a ke zjištění, kde je možné získat a koupit plný text knihy; zdroje pro tento portál poskytli jak vydavatelé, tak i knihovny.

Informace o všech službách **Google.com**, z nichž alespoň část má své pevné místo ve službách knihoven, jsou k dispozici na <http://www.google.com/intl/en/options/> .

O dalších nástrojích k vyhledávání odborných informací pojednává velmi souhrnně a přehledně následující příspěvek:

TKAČÍKOVÁ, D. Kdo hledá, najde: přehled současných možností pro vyhledávání odborných informací. *Automatizace knihovnických procesů* - 10. Praha: ČVUT, 2005, s. 54-63. ISBN 80-01-03228-0

Práce ve službách knihoven, a samozřejmě nejen zde, přináší pracovníkům potřebu neustálého vzdělávání se v oblasti informačních technologií a dostupných zdrojů. Toto platí nejen pro zdroje, které knihovny získaly v rámci grantů, ale i pro zdroje volně dostupné na internetu. Volně dostupné zdroje se staly významným nástrojem doplňování fondů a rozšířily nabídku zdrojů v knihovnách, stále více se také stávají i nástrojem přímého dodávání dokumentů koncovému uživateli, a to použitím informací, které uživatel získá buď přímo v knihovnách nebo prostřednictvím jejich webových stránek či online služeb. Je především na nás, jak se s novými možnostmi jako informační pracovníci vyrovnáme a jaké služby poskytneme našim uživatelům.

Použité zdroje:

Portál STM: science, technology , medicine [online]. Praha: Státní technická knihovna, 2005- [cit. 2006-10-30]. Dostupný na WWW: <http://www.portalstm.cz>

Elektronická knihovna časopisů - EZB [online]. Praha: Národní knihovna ČR, 6.9.2006 - [cit. 2006-10-30].

Dostupný na WWW: <http://ezb.nkp.cz>

Infozdroje.cz [online]. Praha: Albertina icome Praha s.r.o., 2003 - [cit. 2006-10-30].

Dostupný na WWW: <http://www.infozdroje.cz>

Jednotná informační brána: informační portál [online]. Praha: Národní knihovna ČR; ÚVT Univerzita Karlova, 2001 - [cit. 2006-10-30].

Dostupný na WWW: <http://info.jib.cz>